

Ks. prof. zw. dr hab. Zygfryd Glaeser
Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny
ul. Kard. Kominka 1a
45-032 OPOLE

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgra Andrzeja Charyło,
pt. *Chrystologia św. Cyryla Aleksandryjskiego*
oraz jej recepcja w myśli teologicznej XX wieku
Warszawa 2018, ss. 223 (wydruk komputerowy)
napisanej na Wydziale Teologicznym
Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie
pod kierunkiem abpa prof. zw. dra hab. Jerzego (Pańkowskiego)
promotor pomocniczy: ks dr Andrzej Kuźma

Cyryl, arcybiskup Aleksandrii (378-444), to jeden z najwybitniejszych przedstawicieli teologicznej szkoły aleksandryjskiej. Jest czczony jako święty przez Kościoły wschodnie i przez Kościół rzymskokatolicki. Urodził się w Aleksandrii. Był bratankiem aleksandryjskiego arcybiskupa Teofila i jego następcą w biskupim posługiwaniu Kościołowi w Aleksandrii. To jedna z głównych postaci ówczesnych kontrowersji chrystologicznej, która doprowadziła do zwołania Soboru Efeskiego w 431 r. Na greckim Wschodzie nazywany jest «stróżem dokładności» – co należy rozumieć w sensie stróża prawdy wiary – a nawet «pieczęcią Ojców». Te starodawne określenia trafnie ujmują istotę teologii Cyryla: jej biblijne zakorzenienie oraz stałe odnoszenie się do wcześniejszych pisarzy kościelnych (zwłaszcza do Atanazego). W ten sposób Cyryl starał się ukazywać ciągłość swojej teologii z tradycją apostołską i z samym Chrystusem. W 1882 r. papież Leon XIII nadał św. Cyrylowi z Aleksandrii tytuł doktora Kościoła, potwierdzając w ten sposób, że zarówno tradycja wschodnia, jak i zachodnia są depozytariuszami jedyne Kościoła Chrystusowego.

Mimo ewidentnego zwycięstwa nad Nestoriuszem i jego zwolennikami, jakie Cyryl odniósł na Soborze Efeskim, dążył do wypracowania (w 433 r.) kompromisowej

formuły chrystologicznej umożliwiającej pojednanie z antiocheńczykami. Fakt ten jest ogromnie wymowny: z jednej strony zależało mu na jasności nauki wiary, z drugiej strony niestrudzenie dążył do pojednania i jedności.

Spuścizna teologiczna św. Cyryla jest ogromna. Cyrylowe pisma, już za jego życia, były szeroko rozpowszechnione, także w przekładach na łacinę oraz na języki orientalne. Świadczy to o powodzeniu, jakim się wówczas cieszyły. Odegrały wielką rolę w dziejach chrześcijaństwa, zwłaszcza w procesie kształtowania odpowiednich form wyrażania prawd teologicznych. Cyryl bronił wiary trynitarniej, sprzeciwiając się tezom ariańskim oraz tezom Nestoriusza. Nade wszystko był jednak niestrudzone i niezłomnym świadkiem Jezusa Chrystusa, wcielonego Słowa Bożego. Podkreślał Jego jedność, co powtarza w 433 r. w pierwszym liście (PG 77, 228-237) do biskupa Sukcensjusza: „Jeden jest Syn, jeden jest Pan Jezus Chrystus, zarówno przed wcieleniem, jak i po wcieleniu. Nie było bowiem jednego Syna, Logosu, zrodzonego z Ojca, oraz drugiego, zrodzonego z Najświętszej Dziewicy; wierzymy bowiem, że właśnie Ten, który jest przedwieczny, narodził się również według ciała z niewiasty”. Stwierdzenie to poza swoim sensem doktrynalnym ukazuje, że wiara w Jezusa zrodzonego z Ojca, jest mocno zakorzeniona w dziejach, ponieważ – jak twierdzi św. Cyryl – ten sam Jezus przyszedł w czasie, rodząc się z Maryi – *Theotókos* i zgodnie ze swoją obietnicą pozostanie z nami na zawsze.

Teologiczna spuścizna Cyryla stała się przedmiotem wielu opracowań teologicznych. Wciąż jednak nie straciła niczego ze swej aktualności. W czasach współczesnych, zagrożonych „dyktaturą relatywizmu” (Benedykt XVI) teologiczne propozycje Cyryla, ze względu na swoją precyzję i jednoznaczność, nabierają nowej wartości. Z szacunkiem należy więc przyjąć rozprawę doktorską autorstwa mgr. Andrzeja Charyło pt.: *Chrystologia św. Cyryla Aleksandryjskiego oraz jej recepcja w myśli teologicznej XX wieku* (Warszawa 2018, ss. 223 wydr. komp.) zrealizowanej na Wydziale Teologicznym ChAT w Warszawie pod kierunkiem wybitnego polskiego teologa abpa prof. zw. dra hab. Jerzego Pańkowskiego. Słowa uznania i gratulacje należą się w tym miejscu Promotorowi projektu za właściwe i nowatorskie jego ukierunkowanie, a Doktorantowi za jego solidną realizację.

1. Cel, problem, metoda oraz struktura rozprawy

Celem, jaki wyznaczył sobie mgr Andrzej Charyło realizując projekt doktorski, było ukazaniu istotnych elementów chrystologii św. Cyryla z Aleksandrii. Uczynił to, uwzględniając szereg dość skomplikowanych uwarunkowań kościelnych, teologicznych i społecznych ówczesnego okresu. Przeprowadził także poważny ekskurs naukowy dotyczący recepcji chrystologii św. Cyryla w teologicznej myśli XX w. (zob. s. 6; 8; 9).

Konstruuąc właściwy problem rozprawy, mgr Andrzej Charyło postawił kilka zasadniczych pytań badawczych: W jaki sposób arcybiskup Aleksandrii ukazywał jedność osobową dwóch natur w Chrystusie? Czy słynna formuła „jedna natura Boga Słowa wcielona” jest zgodna ze specyfiką diofizyczną chrystologii św. Cyryla? Jakie jest znaczenie tytułu „Theotokos” w kontekście kontrowersji nestoriańskiej? Czy oskarżanie Cyryla o predylekcję monofizyczną jest rezultatem niewłaściwej tendencji interpretacyjnej jego chrystologii? Jaka jest wzajemna zależność sformułowań „zjednoczenie hipostatyczne” oraz „zjednoczenie według natury” a także wyrażen „z dwóch natur” oraz „w dwóch naturach”? Czy idea antropologicznego paradygmatu należycie ukazuje duofizyczny charakter Cyrylowej chrystologii? Jakie jest znaczenie schematu „Słowo-ciało” w nauczaniu św. Cyryla? (zob. s. 9).

Wyżej przytoczone pytania wyznaczyły tok badań prowadzonych przez Doktoranta w ramach prezentowanego projektu. Pozwoliły mu również sformułować główną hipotezę rozprawy: „Jeżeli interpretacja chrystologii św. Cyryla będzie obejmowała kontekst historyczny formułowania się specyficznej terminologii teologicznej V wieku, to zapewne będzie ona zgodna ze stwierdzeniem, że arcybiskup Aleksandrii głosił dualizm natur w Chrystusie wraz z Jego jednością hipostatyczną” (s. 9).

W procesie realizacji rozprawy doktorskiej jej Autor wykorzystał kilka metod badawczych. Najpierw przeprowadził krytyczną kwerendę źródeł, polegającą na określeniu czasu, miejsca powstania danego źródła oraz jej autora. Zastosował także krytykę wewnętrzną źródeł, czyli hermeneutykę polegającą na analizie treści źródła historycznego oraz na zbadaniu wiarygodności jego autora.

Oprócz krytycznej analizy źródeł historycznych, będącej punktem wyjścia w realizacji ocenianego projektu badawczego, Doktorant zastosował elementy interpretacji

psychologicznej oraz socjologicznej faktów historycznych (zob. s. 9). Interpretacja psychologiczna faktów historycznych odnosi się przede wszystkim do motywów postępowania, które mogą być stwierdzone na podstawie danych źródeł. Metoda ta była szczególnie pomocna w kontekście sporów chrystologicznych V w., a w szczególności w kontekście kontrowersji nestoriańskiej, której powstanie wiązało się z wieloma psychologicznymi aspektami poszczególnych środowisk teologicznych (zob. s. 10). Interpretacja socjologiczna faktów historycznych umożliwiła Doktorantowi powiązanie ze sobą pojedynczych zdarzeń z czasu sporów chrystologicznych V w., by na tej podstawie ukazać czytelny obraz epoki w kontekście kształtowania się terminologii i myśli chrystologicznej (zob. s. 10). Doktorant zastosował także metodę historyczno-literacką (zob. s. 10). Dzięki krytycznej analizie tekstów św. Cyryla, jak również ich historycznych i teologicznych opracowań Autorowi rozprawy udało się wykazać ich oddziaływanie na kształtowanie się myśli chrystologicznej pierwszych wieków oraz jej recepcji w teologii XX w. (zob. s. 10). Zastosowanie metody analizy porównawczej pozwoliło Doktorantowi podjąć kompleksową ocenę literackiej spuścizny św. Cyryla (zob. s. 10).

Właściwe określenie problemu i celu rozprawy oraz zastosowanie odpowiednich metod badawczych doprowadziły Doktoranta do ukształtowania jej logicznej struktury. Recenzowana praca składa się z trzech rozdziałów (s. 13-191). Zostały one poprzedzone: „Spisem treści” (s. 2-4), „Wykazem skrótów” (s. 5) oraz „Wstępem” (s. 6-12). Formą podsumowania rozprawy jest „Zakończenie” (s. 192-195). Pracę zamykają: „Bibliografia” (s. 196-213), „Streszczenie” (s. 214-216), „Summary” (s. 217-219) oraz „Załączniki” (s. 220-223).

W rozdziale pierwszym rozprawy (s. 13-58) jej Autor zaprezentował kontekst historyczno-kościelny działalności oraz teologicznej twórczości św. Cyryla. Jego biografię podzielił na dwie zasadnicze części. Pierwsza obejmuje wczesny okres życia Cyryla przed kontrowersją nestoriańską, druga jego działalność w okresie od sporu z Nestoriuszem. Teologiczną twórczość św. Cyryla Doktorant uszeregował w formie trzech zasadniczych kategorii jako: teksty egzegetyczne, dzieła dogmatyczno-polemiczne oraz pisma homiletyczne i listy.

Rozdział drugi recenzowanej rozprawy (s. 59-139) to prezentacja istotnych elementów chrystologii św. Cyryla z Aleksandrii. Doktorant ukazał genezę i interpretację

Cyrylowej formuły „jedna natura Boga Słowa wcielonego” (s. 59-78), dzieje i teologię tytułu „Theotokos” (s. 79-96) oraz problem jedności osobowej dwóch natur w Jezusie Chrystusie (s. 97-139).

Trzeci rozdział rozprawy (s. 140-191) poświęcony został recepcji chrystologii św. Cyryla w myśli teologicznej XX wieku. Doktorant przedstawił Cyrylową ideę niezmienności koncepcji chrystologicznej (s. 140-146). Zaprezentował także chrystologię św. Cyryla w kontekście syntezy neopatrystycznej (s. 147-173) oraz recepcję ekscerptu „jedna natura Boga Słowa wcielona” (s. 173-177), recepcję Cyrylowego nauczania o zjednoczeniu hipostatycznym (s. 178-183) oraz kontekst soteriologiczny nauczania o jedności dwóch natur Bogoczłowieka (s. 184-191).

2. Ocena formalna

Oceniając formalną wartość rozprawy doktorskiej autorstwa mgra Andrzeja Charyło, należy zaznaczyć, że mamy tu do czynienia z bardzo solidnym studium chrystologii św. Cyryla z Aleksandrii. Powszechnie uznaje się jego teologiczną twórczość za niezwykle istotną w procesie kształtowania się kościelnego nauczania na temat Osoby Jezusa Chrystusa. O formalnej wartości recenzowanej dysertacji decyduje kilka istotnych czynników. Podkreślić należy jasne i czytelne sprecyzowanie tematu rozprawy. Na uznanie zasługuje przejrzysta konstrukcja pracy, obejmująca trzy zasadnicze rozdziały podzielone na punkty i podpunkty. Zastosowany przez Doktoranta klucz hermeneutyczny jest jasny, logiczny i spójny. Jako recenzent muszę przyznać, że pierwsze zetknięcie się z planem ocenianej rozprawy wzbudziło we mnie wątpliwość o charakterze formalnym: Czy aby pierwszy rozdział treściowo nie wykracza poza problem określony w temacie pracy? Mogę jednak z satysfakcją przyznać, że dogłębna lektura rozprawy rozwiała moje pierwotne wątpliwości i uspokoiła moją metodologiczną wrażliwość. Jestem o tym głęboko przekonany, że pierwszy rozdział rozprawy spełnia wszystkie kryteria wynikające z metodologicznych założeń projektu. Jest wręcz konieczny dla właściwego zrozumienia chrystologii św. Cyryla. Co więcej, widzę nawet możliwość wyeliminowania potencjalnych wątpliwości o charakterze formalnym podobnych do moich. Sądzę, że mogłyby one zostać wyeliminowane poprzez drobne

doprecyzowania niektórych sformułowań tytułów zarówno rozdziałów, jak i niektórych punktów. Co do tytułu pierwszego rozdziału proponuję następujące jego brzmienie: *Kontekst historyczno-kościelny kształtowania się chrystologii św. Cyryla z Aleksandrii* (zamiast: *Kontekst historyczny działalności oraz twórczości teologicznej św. Cyryla Aleksandryjskiego*). Zastosowanie podobnych uściśleń proponuję w odniesieniu do punktów 1.1.: *Kościelna działalność arcybiskupa Aleksandrii* (zamiast: *Działalność arcybiskupa Aleksandrii*) oraz 1.2.: *Teologiczna twórczość św. Cyryla* (zamiast: *Twórczość egipskiego hierarchy*). By uniknąć wrażenia, że tytuł drugiego rozdziału jest częściowym powtórzeniem tematu rozprawy, proponuję również jego drobne doprecyzowanie w postaci następującego brzmienia: *Istotne elementy chrystologii św. Cyryla Aleksandryjskiego* (zamiast: *Chrystologia św. Cyryla Aleksandryjskiego*). I jeszcze dwie propozycje drobnych doprecyzowań. Dotyczą one punktów: 3.4.: *Recepcja nauczania o zjednoczeniu hipostatycznym w Chrystusie* (zamiast: *Recepcja zjednoczenia hipostatycznego*) oraz 3.5.: *Kontekst soteriologiczny nauczania o jedności dwóch natur Bogoczłowieka* (zamiast: *Kontekst soteriologiczny jedności dwóch natur Bogoczłowieka*).

Oceniając pracę pod kątem kryteriów formalnych, należy wskazać na wręcz wzorcową konstrukcję zarówno „Wstępu”, jak i „Zakończenia” rozprawy. We „Wstępie” Doktorant jasno i precyzyjnie określił cel (zob. s. 8) i problem rozprawy (zob. s. 9). Bardzo precyzyjnie opisał także zastosowane przez siebie metody badawcze (zob. s. 9-11) oraz istotną literaturę przedmiotu (zob. s. 7-8).

Na uwagę zasługuje sumienne wykorzystanie źródeł. Przyznać należy, że Doktorant nie miał tu łatwego zadania. Należało przebrnąć nie tylko przez skomplikowane meandry wynikające z subtelności formuł teologicznych zaproponowanych przez św. Cyryla, ale także uplasować je w kontekście całokształtu, niełatwej przecież Cyrylowej twórczości teologicznej, osadzając ją pośród zróżnicowanych odniesień kościelno-społecznych i teologicznych ówczesnej epoki, a także stawiając szereg ważnych pytań związanych z recepcją Cyrylowej chrystologii w teologicznej myśli XX w. Przyznać należy, że Doktorant wywiązał się bardzo dobrze z przyjętego na siebie zadania badawczego.

Wartość pracy od strony formalnej podnosi jej bardzo dobry i precyzyjny styl językowy. Podkreślić należy staranność Doktoranta w konstruowaniu zapisów

bibliograficznych. Za wartościowy element rozprawy uznaję jej profesjonalny skład i bardzo dobry jakościowo wydruk komputerowy.

3. Ocena merytoryczna

Rozprawa doktorska autorstwa mgra Andrzeja Charyło ma również wielką wartość merytoryczną. Także w tym aspekcie należy ją bardzo wysoko ocenić. Słowa wielkiego uznania kieruję pod adresem znakomitego Promotora rozprawy, a także pod adresem jej Autora.

Problem badawczy podjęty przez Autora pracy ma swoje bezpośrednie odniesienie dla całego chrześcijańskiego świata, bez względu na dzisiejsze denominacje kościelne. Chrystologiczne formuły wypracowane przez św. Cyryła z Aleksandrii nie miały zastosowania jedynie dla zażegnania sporów teologicznych V w., ale ustaliły istotne kanony dotyczące nauczania o Jezusie Chrystusie aktualne po dzień dzisiejszy. W dobie zagrożenia „dyktaturą relatywizmu” (Benedykt XVI) należy je nieustannie przywoływać, stale pogłębiać i czerpać z nich wciąż nowe treści i nową dynamikę zarówno dla teologicznej twórczości, jak i dla chrześcijańskiego życia, które jest przecież nieustannym dążeniem ku Chrystusowi. W ten właśnie nurt teologiczny, pogłębiający chrześcijańską duchowość chrystologiczną wpisuje się recenzowana rozprawa doktorska. Jej Autorowi udało się w sposób przejrzysty uplasować Cyrylową chrystologię w kontekstualność historyczno-kościelną i teologiczną V w., a także precyzyjnie osadzić ją w kontekście całego teologicznego przekazu św. Cyryła. To niezwykle cenne osiągnięcie recenzowanego projektu badawczego. Tylko bowiem szerokie spojrzenie na chrystologiczne przesłanie św. Cyryła pozwala właściwie zrozumieć jego istotę oraz jego teologiczno-kościelną wartość i aktualność.

Założenia badawcze, które przed sobą postawił mgr Andrzej Charyło zostały przez niego w pełni zrealizowane. Zgadzam się ze stwierdzeniem Doktoranta, że przedstawiona przez niego rozprawa doktorska ma charakter nowatorski pośród polskojęzycznych opracowań teologiczno-patrystycznych (zob. s. 195). Należy jej przyznać wysoki walor co do aktualności i społeczno-kościelnej przydatności. Za niezwykle cenne dla dzisiejszej ekumenii uznaję przywoływanie i zgłębianie myśli i chrześcijańskiej postawy św. Cyryła z Aleksandrii. To wielki intelektualista.

Bezkompromisowy, gdy chodzi o prawdę, zwłaszcza Najwyższą, ale także człowiek pozbawiony cech triumfalizmu, kierujący się w swoich działaniach postawą otwartości na innych. Współczesne Kościoły, między sobą podzielone, wiele mogą zaczerpnąć z jego teologicznych inspiracji dotyczących umiłowania Prawdy i troski o wyrażanie prawdy.

Powyższa refleksja prowadzi mnie do postawienia Doktorantowi pytania, które chcę uczynić przedmiotem dyskusji związanej z publiczną obroną jego rozprawy: Na ile zarówno teologiczna twórczość, jak i postawa życia św. Cyryla z Aleksandrii mogłyby stać się swego rodzaju paradygmatem dla dzisiejszej ekumenii?

4. Wniosek końcowy

Pozytywna ocena recenzowanej rozprawy doktorskiej autorstwa mgra Andrzeja Charyło upoważnia mnie do stwierdzenia, że spełnia ona wszystkie wymogi stawiane w Polsce tego typu pracom (zob. Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki: Dz.U. z 2003 r. nr 65, poz. 595; z 2005 r. nr 164, poz. 1365 oraz Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 26 września 2016 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora: Dz.U. z 2016 r., poz 1586). Mamy tu do czynienia z dojrzałym i oryginalnym studium. Zaprezentowana rozprawa świadczy o teologicznej dojrzałości i bardzo dobrym warsztacie naukowym jej Autora. W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

x. dr. Glaeser

ks. prof. zw. dr hab. Zygfryd Glaeser

dyrektor Instytutu Ekumenizmu i Badań nad Integracją WT UO

Opole, dnia 15 kwietnia 2018 r.